

PARA BRILLAR LA PINTA

(Da si zbistriš glavo)

Med študijem etničnih skupin v Kolumbiji, v letih 1985–1987, sem si občasno zaželel odmora pri teoretskem razglabljanju in delo v arhivih ter knjižnicah popestriti s terenskim delom. Seveda sem po Kolumbiji precej potoval, toda poti so bile kljub obiskom pri različnih indijanskih skupinah še vedno bolj turistične narave ali, lahko bi tudi rekli, sondaža terena. Tokrat sem se na teren pripravil in odšel z izdelanim načrtom.

Preučeval naj bi vpliv halucinogenov, narkotikov oziroma poživil na šamana in druge udeležence obredov ter na njihove sanje. Vendar me niso zanimali vsi pripravljeni. Osredotočil sem se na yaje, saj me je zanj navdušil kolumbijski kolega: »Ni bolj zanimive in skrivnostne rastline za omamo, kot je yaje, vino džungle, ki ga uporabljajo Indijanci kot zdravilo in pri svojih obredih. Poleg Indijancev so prvi prišli v stik z yajejem zgodnji raziskovalci Amazonke in z njim bolj ali manj uničevali organizem z nepravilnim doziranjem. Zaradi »skrivnostne« pridelave ga je težko dobiti že na samem območju, kjer ga pridelujejo, še manj pa je znan med uživalci mamil.« O tej halucinogeni drogi so pisali Schultes (1957), Uscategui (1959), Burroughs Ginsberg (1963), Reichel – Dolmatoff (1969) in Harner (1973), sam pa sem o njem poučil iz besedila, ki ga je objavil La Barre leta 1970 v *Economic Botany*, Narkotiki starega in novega sveta: statistično vprašanje in etnološki odgovor. »Statistično vprašanje« je postavil že Richard Evans Schultes, etnobotanik in dolgoletni direktor botaničnega muzeja na harvardski univerzi: »Kako si lahko razlagamo neskladje med velikim številom psihoaktivnih rastlin, ki so jih poznala zgodnja ljudstva v Ameriki in jih uporabljala med osemdeset in sto, ter desetkrat manjšim številom med osem in deset, ki so jih uporabljali v »starem svetu?« (Schultes, 1970). In takoj odgovarja, da je odgovor težko najti v botaniki, kajti vzrok mora biti v kulturi. La Barre mu odgovarja: »Uporaba halucigenih rastlin med ameriškimi Indijanci je povezana s preživetjem v Novem svetu, s paleomezolitskim evrazijskim šamanizmom, ki so ga

lovci na velike živali prinesli s seboj iz severnovzhodne Azije in je postal osnova religije ameriških Indijancev«. Povezava je *Amanita muscaria*, halucinogena goba (nekakšna mušnica), ki jo še danes najdemo v Sibiriji in jo je preučil Wasson.

Način verovanja med lovci povsod po svetu je šamanizem. Vključuje toliko skupnih videv o času in prostoru, da lahko govorimo o skupnem zgodovinskem in psihološkem izvoru človeka (Eliade). Središče šamanistične religije je šaman (njegova osebna izkušnja zamaknenosti), ki je hkrati vizionar, čarovnik, pesnik, pevec, umetnik, prerok lova in vremena, varovalec tradicije in zdravilec telesnih in duševnih bolezni. Z duhovno pomočjo postane zaščitnik pravega razmerja med fizičnim in psihičnim počutjem skupine ter posrednik med skupino in »nadnaravnimi silami«, hkrati pa naj bi bil povezan s podzemljem oziroma zanamstvom. Čeprav ne vedno, pa je večinoma zamaknjeni sen šamana povezan s halucionogenimi svetimi rastlinami, ki imajo »nadnaravno moč«.

Ko sem se odločal, kam naj bi šel, sem sam pri sebi izbiral med Vaupesom, Amazonasem in Putomayem. Vaupes je komisariat, velik za približno tri Slovenije, in ima približno 20.000 prebivalcev, od tega 80 odstotkov Indijancev. V Vaupesu je na začetku 20. stoletja preučeval Koch – Grünberg, potem je bilo do druge svetovne vojne na tem območju omejeno gibanje, ki so ga nadzorovali misijoni. Katoliški misionarji so razglasili, da so Indijanci evangelizirani in da je avtohtona kultura Indijancev prenehala obstajati. Med drugo svetovno vojno se je pokazala potreba po kavčuku in tako so pokrajine Vaupes, Amazonas in Putomayo preplavili botaniki, geologi in drugi znanstveni ter tehnični delavci pod nadzorom Rubber Development Company. Med njimi je bil tudi Richard Evans Schultes. Fotografije, ki jih je posnel, so pokazale, da so holandski katoliški misionarji, ki so bili v Vaupesu, ponarejali podatke. Po nasvetu Reichel-Dolmatoffa je v letih 1953–1954 Marcos Fulop preučeval skupino Tukano, ki je živela ob reki Paco, enem od izvirov reke Papuri. Kasneje je objavil različne članke, predvsem z mitološko tematiko in sorodstvenih vezeh. O Makunah ob reki Pira-Parana so v začetku 60. let posneli film Brian Moser in zakonca Halbertsma. Malo kasneje sta v Vaupes prispela tudi zakonca Stephen in Cristine Hugh-Jones, ki sta se posvetila predvsem etnični skupini Barasana. Tatuye je preučeval učenec Claudi Levi-Straussa, Patrice Bidou. Antropološke raziskave so v Kolumbiji v tem času, predvsem v Vaupesu, opravljali še Peter Silverwood-Cope, Jean Jackson, Thomas

Langdon, Kaj Arhem, Wolfgang Ptak in Fritz Trupp. Edini Kolumbijec, ki je v tem času raziskoval v Vaupesu, je bil Alfonso Torres Laborde z oddelka za antropologijo na univerzi de los Andes. Francois Correa, ki je raziskoval skupino Taivano, je že pripadal kasnejši generaciji. Proti koncu sedemdesetih let so se raziskave še bolj razmahnile. Etnične skupine Kubeo, Guanano, Desano, Tukano, Karapana, Kabiari, Taiwano, Tatuyo, Siriano, Yuruti, Barasano, Bara, Makuna, Tuyuka, Piratapuyo, Makú, Tariano in Kurripako so tako imele vsaka »svojega« antropologa.

Komisariat Amazonas je velik za šest Slovenij s približno 30.000 prebivalci. Dve tretjini prebivalcev živi v glavnem mestu Leticija. Komunikacija poteka predvsem po rekah Putumayo, Caqueta in Amazonas. Poleg njih pa najdemo tudi skupine Witoto, Tikuna, Andoke, Yagua, Yukuna, Kabiari, Matapi, Tariano, Makuna, Letuama, Yahuna, Cubeo, Tatuyo, Karijona, Bora, Mirana, Maku in Tukano (Telban, 1988).

Putumayo na skrajnem jugu države je malo večji od Slovenije in ima 120.000 prebivalcev. Pripada amazonski regiji ter meji na državi Ekvador in Peru. Večinoma pripada ravnemu gozdnatemu območju nizkega Putumaya, manjši del pa goratemu območju Putumaya, katerega gore so visoke tudi več kot 3.500 metrov. Na tem območju je tako imenovani vrt Kolumbije, dolina Sibundoy, dolga približno 15 km in široka 5 km in pretežno poseljena z Indijanci Inga in Kamsa. Poleg njih živijo še skupine Witoto, Kofan in Kamsa. O dolini Sibundoy sem veliko slišal, zato me je še posebej pritegnila. Glavni rečni žili, po katerih poteka tudi promet, sta Caqueta in Putumayo. Potovanje po reki je nepozabno doživetje in te znova in znova očara. Sliši se, kakor da bi pela džungla. Oglasi ptičev se mešajo s kriki živali in žuborenjem reke, proti večeru pa se zasliši tudi rjovenje drugače neslišnega jaguarja, nespornega vladarja deževnih tropskih gozdov Amerike. Ni čudno, da so se šamani istovetili ravno s to živalsko vrsto. V tropski Ameriki temelji povezava med jaguarjem oziroma njegovim duhom in šamanom predvsem na tem, da se lahko šaman spremeni v jaguarja in s to »preobleko« nastopa kot zaščitnik ali napadalec. Po svoji smrti se šaman za vedno spremeni v jaguarja in se kot tak prikazuje prijateljem in sovražnikom: prvim kot dobrotnik, drugim za strah in opozorilo (Furst, 1968; Walter, 1956). Tako že v 18. stoletju zasledimo med vprašanji, ki so jih ob spovedi zastavljali frančiškanski bratje Indijancem Siona, tudi to: »Verjameš v jaguarje?« in »Verjameš, da se boš po smrti spremenil v jaguarja?« (Anonimus 1928)

Barvitost narave je še posebno čarobna. Ob postankih ti prebivalci s svojim pripovedovanjem o vsakdanjih nevarnostih, ki prežijo nanje, poženejo kar nekaj strahu v kosti. Tako se ti počasi odpira zavesa skrivnostne zelene pokrajine in le postopoma prodiraš vanjo. Indijanska kultura območja, po katerem smo potovali, je značilna za lovec in ribiče. V velikih, s slamo pokritih hišah živi po več družin, od 20 do 30 ljudi. Idealno za zbiranje mrčesa, kar pa domačinov ne moti. Ko pa se golazni le preveč nabere, hišo enostavno zažgejo. V hišah imajo povsod napete mreže, ki jih uporabljajo za spanje in poležavanje med siesto, ko sonce najmočneje

pripeka. Ob stenah so ognjišča, možnarji, »ribežni«, posode, podobne našim nečkam, ki jih uporabljajo za pripravo testa, in druge potrebščine za kuho. Danes že povsod uporabljajo aluminijasto posodo, nekoč pa so uporabljali bambus in listje. Po kotih so loki in puščice, pasti za ribe in trnki. Omeniti je treba tudi škatlo z okraski iz perja, ceremonialne palice in ovrtnice, narejene iz jaguarjevih zob. Vse to pripada šamanu.

Predvsem sem nameraval poiskati šamana in se z njim dogovoriti o seansi z yaje. Kolumbijski kolega mi je veliko govoril o teh veličastnih seansah, ko pa sem prebral še nekaj knjig, sem se odločil, da se bom, če bo le priložnost, vključil v seanso in si tako potešil radovednost. Na pravo sled sem prišel čisto po naključju, ko sem na skrajnem jugu Kolumbije srečal ameriškega botanika, ki mi je bil pripravljen izdati skrivnostno pot do šamana, vendar pod pogojem, da plačam seanso tudi njemu. Tako sva prišla do šamana z imenom Salvador, kar v prevodu pomeni »rešitelj«. Kasneje mi je pokazal papir, na katerem je pisalo, da botanični oddelek univerze v Bogoti potrjuje, da je ekspert za pripravo napitka yaje. List je bil tako zamazan, da nisem bil povsem prepričan o njegovi verodostojnosti. Ko sem kasneje to pripovedoval na antropološkem oddelku zasebne univerze Los Andes, so se mi nasmihali, a hkrati poudarili, da je v Kolumbiji vse mogoče. Curandero, kot tudi imenujejo zdravilca, je bil iz etnične skupine Kamsa, ki sicer živi v višji dolini Sibundoy, je prišel v amazonsko nižavje le po rastline za pripravo čarobnega napitka.

Botanikom je yaje poznan kot Banisteriopsis caapi - divja liana v amazonski džungli. Težko jo najdemo tudi na znanem terenu. Čarobni opoj je iz olesenelega stebila, ki ga kolumbijski Indijanci imenujejo bejuco. Narežejo ga na kose, ga dajo v možnar, zdrobijo v prah, potem pa skuhamo v vodi. Navadno se kuha z določenimi dodatki, ki se razlikujejo od pokrajine do pokrajine in ki so skrivnost posameznega šamana. Zvarek precedijo in tekočino ponovno prekuhamo, da dobijo koncentrirani ekstrakt. Če ga zaužijemo, navadno povzroča bljuvanje, prebavne motnje (diarejo) in privide. Indijanci pravijo, da ima tudi telepatično moč, tako da lahko šaman »yaje - brujo« komunicira z ljudmi iz drugih predelov v džungli, pa tudi z dušami živali in rastlin. Enako trdijo mehiški Indijanci za peyote. Zveza med yaje in telepatijo je tako tesna, da so prvi nemški znanstveniki, ki so izolirali glavni alkaloid iz te rastline, tega imenovali telepatin (Lewin, 1929). Sedaj je znan pod manj vabljivim imenom harmalin. Že v »starem svetu« so ga izolirali iz rastline Peganum harmala, ki je značilna za mediteransko območje in osrednjo Azijo. Tudi značilna rdeča barva, ki jo Turki uporabljajo za barvanje preprog, izhaja iz te rastline. Čeprav so to rastlino uporabljali že stari arabski zdravilci, njena uporaba v psihedelične namene ni znana (Schultes 1970). Ta alkaloid spada tako kot drugi banisteriopsidi v skupino pridobljenih mamil - halucinogenov, kot je na primer LSD. V različnih pokrajinah ima yaje različna imena: caapi, mihi, dapa, pinde, natéma, yagé in ayahuasca. To zadnje ime pomeni v jeziku kečua »lovilec duš«.

S šamanom smo zapustili džunglo in se povzpeli v visoko dolino Sibundoy, kjer je imel Salvador kolibo,

prekrito s slamo. V njej živi s svojo družino in živalmi: psom, kokošmi in pujski. Pot je trajala tri dni, saj smo morali prečkati gorsko verigo, ki Indijance Kamsa in Inga ločuje od amazonskega nižavja. Le šamani iz obeh plemen se odpravljajo na tako dolgo pot, da naberejo skrivnostne rastline. Takoj ko smo stopili v hišo, nam je ponudil pijačo, narejeno iz koruze, imenovano »čiča«. Danes jo pripravljajo tudi že industrijsko, doma pa jo naredijo tako, da ženske grizejo zrna koruze in to prežvečeno zmes izpljujejo v lonec. Tej gosti masi dodajo še sladkor in vodo ter vse skupaj pustijo, da fermentira. Nato tekočino precedijo in pripravljena je nizkoalkoholna pijača, ki jo uživajo pri vseh obredih. Medtem ko je bil Salvador odsoten, so ženske pripravile čičo, ki pa jo same praviloma ne pijejo. Čeprav so pri obredu z yaje navzoče, med obredom ne uživajo pijače. Ženske so predvsem opazovalke, ki s kriki in stoki spodbujajo moške k čimbolj doživeti viziji. Da sem bil lahko navzoč pri seansi, sem moral kupiti meso, kavo, sol, sladkor, sveče in žgano pijačo »aguardiente«. Medtem ko sva »gringom«, kot radi pravijo belcem, ki me je pripeljal do »curandera«, šla po nakupih, je šaman pripravljaj yaje za seanso. Ta poteka vedno ponoči. Ob osmih zvečer, ko je bila že trdna tema, smo ob svečah začeli obred. Za uvod smo spili nekaj kozarcev aguardienteja, ki je, kot je dejal šaman, nujen, da se doseže boljši učinek. Nato je prižgal cigareto in začel dim puhati v steklenico z zvarkom yaje. Vmes si je tiho požvižgaval in brundal neko obredno pesem. Ko se mu je zazdelo, da pijača vsebuje zadosti dima, oziroma ko je pokadil cigareto, je natočil yaje v skodelice in nam jih ponudil. Skodelic ni bilo dovolj za vse, zato smo morali piti hitro, da smo lahko vsi prišli na vrsto. Grenko-trpki okus mi ni prijal. Rekel nam je, naj mu povemo, ko bomo začeli doživljati vizijo. Namesto vizije pa sem začutil v trebuhu toploto in vibriranje mišic po vsem telesu. Misli so mi začele begati, v glavi se mi je vrtelo. Pričakoval sem, da bom doživel vizijo džungle, kot jo je obljubljal šaman. Namesto tega mi je postalo slabo in začutil sem, da bom bruhal. Nekako sem se prebil iz kolibe in bruhal sem yaje, pomešan z aguardientejem. Čiča, ki so mi jo ponudili, je delovala kot balzam. Namesto zakasnele vizije pa sem dobil še drisko. Kakšen »užitek«! Ob prvem oglašanju petelinov mi je uspelo nekako zaspati. Ko sem se zbudil, nisem vedel, ali je bilo vse skupaj res ali so bile le sanje. Okrog mene je bilo vse polno vojakov, ki so nekaj vpili in me nič kaj prijazno priganjali, naj vstanem. Iskali so drogo. Bili smo namreč na območju, kjer so iz amazonskih predelovalnic koke prenašali kokain v notranjost, poleg tega pa so se na tem območju skrivali tudi gverilci (Behar). Do naju, ki sva bila tujca, so bili še posebej neprijazni. Morala sva v bližnjo kasarno, kjer so naju zaslišali in popisali. Vmes so seveda grozili, da naju bodo zaprli, če ne plačava vsak po sto dolarjev. Po nekajurnih grožnjah se je vse končalo tako, da sem za oba plačal sto dolarjev. Poleg vsega so nama še ukazali, da morava zapustiti območje. Že na podlagi izkušenj mi je bilo jasno, da mi poklic antropologa v takih razmerah bolj škodi kot koristi. S Salvadorjem sva se na hitro poslovila. V roke mi je stisnil v polivinilasto vrečko zavito steklenico z ekstraktom yajeja in dejal: »Para brillar la pinta.« (Da si

zbistriš glavo.) Steklenica se mi je kasneje v avtobusu razbila. Kljub temu pa sem se v Bogoto vrnil vesel in bogatejši še za eno izkušnjo.

Literatura

- Anonimus:** Vocabulario de la lengua que usan los Yndios de estas Misiones, Ceona Catalogo de la Real Biblioteca, 6. zv., Manuscritos, Lenguas de America 1307-1379, Madrid, 1928.
- Behar, Olga:** Las guerras de la paz, Planeta, Bogota, 1985.
- Burroughs, William in Ginsberg, Allen:** The Yage Letters, City Lights Books, San Francisco, 1963.
- Eliade, Mircea:** Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze, Matica srpska, Novi sad, 1985.
- Fulop, Marcos:** Aspectos de la cultura tukuna, Cosmogonia, Revista Colombiana de Antropologia 3, 97-137, Bogota, 1954.
- Furst, Peter T.:** The Olmec Were - Jaguar Motif in the Light of Ethnographic Reality, v: Dumbarton Oaks Conference on the Olmec, 143-178, Washington, D. C., 1968.
- Furst, Peter T.:** Alucinogenos y cultura, Fondo de cultura económica, Mexico, 1980.
- Harner, Michael:** Hallucinogens and Shamanism, Oxford University Press, London in New York, 1973.
- Koch - Grünberg, Theodor:** Zwei Jahre unter den Indianern, 2 dela, Berlin, 1909-1910.
- La Barre, Weston:** Old and New World Narcotics: A Statistical Question and an Ethnological Reply, Economic Botany, 1970, Vol. 24, 368-373.
- Lewin, Louis:** Banisteria Caapi, ein neues Rauschgift und Heilmittel. Beitrage zur Giftkunde, Verlag von Georg Stilke, Berlin, 1929.
- Meggers, Betty:** Amazonia un paraíso ilusorio, Editores siglo veintiuno, Mexico, 1976.
- Reichel - Dolmatoff, Gerardo:** El contexto cultural de un alucinogeno aborigen: Banisteriopsis Caapi, Revista de la Academia Colombiana de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales, Vol. XIII, No. 51, 327-345, Bogota, 1969.
- Reichel - Dolmatoff, Gerardo:** El chamán y el jaguar - estudio de las drogas narcóticas entre los indios de Colombia, Siglo veintiuno editores, Mexico, Espana, Colombia, 1978.
- Schultes, Richard Evans:** The identity of the Malpighiaceae narcotics of South America, Botanical Museum Leaflets, University of Harvard, Vol. 17, No. 9, 241-246, Cambridge, Massachusetts, 1957.
- Schultes, Richard Evans:** The Botanical and Chemical Distribution of Hallucinogens, Annual Review of Plant Physiology, Vol. 21, 571-598, 1970.
- Schultes, Richard Evans:** An Overview of Hallucinogens in the Western Hemisphere, v: Peter T. Furst (ur.), Flesh of the Gods, Praeger, New York, 1972.
- Telban, Blaž:** Grupos étnicos de Colombia Etnografía Bibliografía, Abya-Yala, Ecuador, Mlal, Italia, 1988.
- Uscategui Mendoza, Nestor:** The present distribution of narcotics and stimulants amongst the Indian tribes of Colombia, Botanical Museum Leaflets, University of Harvard, Vol. 18, No. 6, 273-304, Cambridge, Massachusetts, 1959.
- Walter, Heinz:** Der Jaguar in der Vorstellungswelt der südamerikanischen Naturvölker, doktorska disertacija, univerza v Hamburgu, 1956.
- Wasson, R. Gordon in Valentina P. Wasson:** Musrooms, Russia and History, New York, Pantheon Books, 1957.